

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING PSIXOMOTOR QOBILIYATLARINI RIVOJLANISHI

Raximova Durdona Ravshanbekovna

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarning psixomotor rivojlanishi shuningdek, bola organizmini kattalardan ajratib turadigan eng muhim xususiyatlari va uning doimiy o'sishi, rivojlanishi va o'zgarishi jarayonlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: motor, psixomotor, ko'rinadigan o'sish, ko'rinmas o'sish, estetik did, ijtimoiy axloq, psixomotor ko'nikmalar, o'yin faoliyati.

Аннотация: В статье представлены сведения о психомоторном развитии детей дошкольного возраста, а также о важнейших особенностях, отличающих детский организм от взрослого, а также о процессах его непрерывного роста, развития и изменения.

Ключевые слова: моторика, психомоторика, видимый рост, невидимый рост, эстетический вкус, социальная этика, психомоторика, игровая деятельность.

Annotation: The article provides information on the psychomotor development of preschool children, as well as the most important features that distinguish a child's organism from an adult's, as well as the processes of its continuous growth, development and change.

Key words: motor, psychomotor, visible growth, invisible growth, aesthetic taste, social ethics, psychomotor skills, game activity.

Hozirgi kunda yosh avlodlarga berilayotgan imkoniyat yuksak darajada sezilarlidir. Buni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.05.2019 yildagi PQ-4312-son qarorida ko'rishimiz mumkin[1].

Ushbu qarorga ko'ra maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish borasida bandlar kiritilgan, bu esa o'z navbatida, davlatimiz rahbari maktabgacha yosh davridagi bolalarga katta e'tibor berib, ularning faoliyatini qo'llab quvvatlab kelayotganligidan dalolatdir. Endi bevosita maktabgacha yosh davri haqida ma'lumot berib o'tamiz. Ontogenezda 3 dan 7 yoshgacha bo'lgan davr bog'cha yoshi davri yoki maktabgacha yosh davri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlari bo'lishini inobatga olgan holda 3 davrga: (3—4 yosh) kichik maktabgacha davr, (kichik bog'cha yoshi), (4—5 yosh) o'rta maktabgacha davr, (o'rta bog'cha yoshi), (6—7 yosh) katta maktabgacha davr (katta bog'cha yoshi)ga ajratish mumkin. Bola rivojlanish jarayonida kishilik avlodi tomonidan yaratilgan predmet va hodisalar olami bilan munosabatga kirishadi. Bola insoniyat qo'lga kiritgan barcha yutuqlarni faol ravishda o'zlashtirib, egallab boradi. Asosan, shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Bog'cha yoshdagi bolalarga beriladigan tarbiya, ularning murakkab harakatlarini o'zlashtirish, elementar gigiyena, madaniy va mehnat malakalarini shakllantirish, nutqini

rivojlantirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didining dastlabki kurtaklarini hosil qilishga qaratilishi lozim[2].

Maktabgacha yoshdagi bola organizmini kattalardan ajratib turadigan eng muhim xususiyat uning doimiy o'sishi, rivojlanishi va o'zgarishi jarayonida bo'lishidir. Ushbu o'zgarish jarayonida bolaning rivojlanishi ko'rinadigan va ko'rinmas o'sishni o'z ichiga oladi:

- Ko'rinadigan o'sish - bu tananing hajmi, shakli va nisbati o'zgarishi.
- Ko'rinmas o'sish - bu ichki organlarda sodir bo'ladigan o'zgarish.

Motor so'zining o'zi "harakat" degan ma'noni anglatadi. Kattalar singari, bolalar ham harakat qilishlari kerak. Bu ehtiyojni qondirish uchun bola tug'ilgan kunidanoq yotgan joyidan boshini ko'tarish, ko'kragini ko'tarish, qo'l, oyoqlarini harakatga keltirish, burilish, emaklash kabi xatti-harakatlarga ega bo'ladi. Mustaqil ravishda o'ylamasdan amalga oshirilgan bu dastlabki harakatlar keyinchalik tana harakatlariga aylanadi va vaqt o'tishi bilan tashqi qo'zg'atuvchilarning nazorati bilan turli harakat faoliyatiga aylanadi. Shaxsning bo'g'inlar, muskullar va ovoz paychalaridan maqsadli foydalanishi vosita harakatlari deyiladi. Harakat rivojlanishi - bu organizmning jismoniy o'sishi va rivojlanishi natijasida miya va orqa miya rivojlanishining ixtiyoriy harakatchanligi. Asab tizimi va mushaklarning rivojlanishi vazn ortishi, bo'yning o'sishi va mushaklarning rivojlanishi bilan parallel ravishda harakat va ko'nikmalarni egallashda, boshqacha aytganda, jismoniy rivojlanishda muhim o'rin tutadi. Bu ko'nikmalarni egallash prenatal davrda boshlanadi va butun hayot davomida davom etadi. Bola birinchi navbatda turadi, emaklaydi, yuradi, keyin yuguradi va o'tiradi. Harakat rivojlanishi sohasi bilan bog'liq harakatlar ikkiga bo'linadi:

- kichik mushaklar motorli
- katta mushaklarning motorli

Umuman olganda, qo'pol motorli ko'nikmalar kichik motorikadan keyin rivojlanadi. Kichik mushaklar motorini rivojlantirish jarayonida qo'ldan foydalanish, turli xil qo'lda ko'nikmalar, qo'l va ko'zni muvofiqlashtirish kabi funktsiyalar muhim o'rin tutadi. Qo'l epchilligi bolaning yoshiga mos ravishda muayyan ishlarni kerakli aniqlik va tezkorlik bilan bajarish qobiliyatiga qarab baholanadi. Kichik mushaklarning motorli rivojlanishi bilan bog'liq ko'nikmalardagi kamchiliklar keyingi yillarda yozish va o'qishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Kichik mushaklar motorini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlovchi faoliyatda egallashga qaratilgan ko'nikmalar:

- qo'l ko'zlarini muvofiqlashtirish.
- qo'llar va bilaklardan foydalanishni talab qiladigan harakatlarda ko'nikmalarga ega bo'lish qobiliyati
- barmoq uchlarini ishlatishni talab qiladigan harakatlarda mahoratga ega bo'lish qobiliyati.
- diqqatni nazorat qilish qobiliyati
- kundalik hayotda ishlatiladigan asboblardan (qaychi va qalam kabi) foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lish qobiliyati
- psixomotor qobiliyatlar[3].

Sezgi a'zolari, ong va mushaklarning birgalikda ishlashi natijasida yuzaga keladigan xatti-harakatlar psixomotor deyiladi. Psixomotor qobiliyatlar shaxs va jamiyatning omon

qolishi uchun juda muhimdir. Psixomotor qobiliyatlar deyarli kognitiv qobiliyatdir. Psixomotor ko'nikmalarni egallash uzluksizlikni talab qiladi. Psixomotor ko'nikmalar kundalik hayotda muhim o'rin tutadi. Biz bu xatti-harakatlarning ba'zilarini o'zimiz yoki atrofimizdagi odamlarning yo'l-yo'riqlari bilan, kun davomida atrofimizdagi odamlarni namuna qilib o'rganamiz. Yurish, gaplashish, ovqatlanish, futbol va h.k. Buni shu tarzda o'rganish mumkin. Psixomotor xatti-harakatlar maktabda rejalashtirilgan tarbiyaviy tadbirlar natijasida o'rganiladi. Ular ayniqsa, san'at va kasb-hunar maktablarida muhim o'rin tutadi. Psixomotor xulq-atvorning rivojlanishi hayot davomida davom etadi. Shuning uchun oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan talabalar o'qishga bormagan tengdoshlariga qaraganda yangi ko'nikmalarni egallash va ilgari egallagan malakalarini oshirish imkoniyatlari ko'proq bo'ladi. Psixomotor ko'nikmalar - bu vazifani bajarish jarayonida qo'llaniladigan ongli aqliy faoliyat bilan yo'naltirilgan muvofiqlashtirilgan mushaklar faoliyati. Masalan; Qo'lda yozish, yozuv yozish va pianinoda yozish psixomotor qobiliyatdir. Harakat qobiliyati - bu mushak harakati yoki bu jarayonda tananing bir yoki bir nechta a'zolari ishtirok etadi. Psixomotor o'rganish bola tug'ilgandan keyin ham davom etadi, psixomotor qobiliyatlarning rivojlanishiga rioya qiladi va bolaning yoshi ulg'aygan sari tezlashadi.

Bog'cha yoshidagi bolalar o'yin faoliyatida o'zlarini ildam qadam bilan olg'a qarab borayotgan sermazmun hayotimizning hamma tomonlarini aks ettirishga intiladilar. Ma'lumki, bolaning yoshi ulg'ayib, mustaqil harakat qilish imkoniyati oshgan sari, uning atrofidagi narsa va hodisalarga qiziqishi oshib boradi[4].

Maktabgacha yoshdagi bolalarda harakatning o'sishiga o'yinning ta'siri kuchlidir. Maktabgacha yoshdagi bola muayyan xususiyatga ega bo'lgan rol ni tanlaydi, shu bilan birga u yoki bu personajga xos qat'iy yurish-turishni ongli ravishda ijro etishga intiladi[5].

A.V-Zaporojes fikricha "Harakatlarni egallash bolada jismoniy mashqlarni ongli ravishda bajarish imkoniyatini vujudga keltiradi". Bolaning o'yinlar shart-sharoitidan kelib chiquvchi ongli maqsadi harakatlarni bajarish kezida o'z ifodasini topadi va uning o'z oldiga qo'ygan maqsadi esda olib qolish va esga tushirish jarayonlariga aylanadi[2].

Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z xulqini boshqarish ko'nikmalarini tarkib toptirishga bog'liq psixologik muammoni o'rgangan Z.V.Manuylenkning fikricha, biror maqsadga yo'naltirilgan mashg'ulotga nisbatan o'yinda xulq ko'nikmalarini oldinroq va osonroq egallash mumkin. Ayniqsa, bu omil maktabgacha yoshdagi bolalarda yosh davrining xususiyati sifatida o'zining yorqin ifodasini topadi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z xulqini o'zi boshqarish ko'nikmasi o'yin faoliyatida ham, boshqa sharoitlarda ham qariyb baravarlashadi. Ba'zan ular ayrim vaziyatlarda, masalan, musobaqa paytida o'yindagiga qaraganda yuqoriroq ko'rsatkichga ham erishishlari ham mumkin[4].

Psixolog J.Piaje o'yinda jismlarga yangi nom berish omiliga jiddiy e'tibor bilan qarab, bu ish ramziy ma'noli tafakkur shakllanishining tayanchi, degan xulosaga keladi. Lekin bu xulosa vaziyatni aks ettirishning birdan-bir to'g'ri yo'li ekanligini bildirmaydi. Shuning uchun narsaning nomini o'zgartirish bilan bolada tafakkur va aql-zakovat o'sishini kutish ham mantiqqa mutlaqo ziddir. Aslida narsalarni qayta nomlash emas, balki o'yin harakatlarining xususiyatini o'zgartirish bolaning aqliy o'sishiga sezilarli ta'sir o'tkaza

oladi. Darhaqiqat, o'yin faoliyatida bolalarda harakatning yangi ko'rinishi, ya'ni uning fikriy, aqliy jihati namoyon bo'ladi va shuning uchun o'yin harakatlarini shakllantirish jarayonida bolada fikrlash faoliyatining dastlabki ko'rinishi vujudga keladi. Bolaning aqliy kamol topishida yoki uning umumiy kamolotida o'yinning muhim ahamiyat kasb etishi xuddi mana shu dalil orqali o'z ifodasini topadi. Rolli o'yin faqat alohida olingan psixik jarayon uchun ahamiyatli emas, balki bolada shaxsiy xususiyat va fazilatlarni shakllantirishda ham zarurdir[2].

Mashhur rus pedagogi Lesgaftning fikricha, insonning bog'cha yoshidagi davr shunday bir bosqichki, bu davrda bolalarda xarakter xislatlarining namunalari shakllanib, axloqiy xarakterning asoslari yuzaga keladi.

Mashhur rus fiziologi Ivan Sechenov bunday deb yozgan edi: "Bola gapirishni o'rganib olgandan keyin unda tevarak-atrofdagi narsalarga qiziqish va ularni bilishga intilish oshib boradi, bu hol bolaning onasiga: nega stol yurmaydi-yu, quyosh esa oyoqsiz yuradi, kechqurun u qayerga yashirinadi, nima uchun shamol g'uvullaydi?"- kabi savollar berishga sabab bo'ladi".

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkin, psixomotor qobiliyatlar shaxs uchun juda muhimdir. Psixomotor qobiliyatlar deyarli kognitiv qobiliyatdir. Psixomotor ko'nikmalarni egallash uzluksizlikni talab qiladi. Psixomotor ko'nikmalar kundalik hayotda muhim o'rin tutadi. Psixomotor xatti-harakatlar maktabda rejalashtirilgan tarbiyaviy tadbirlar natijasida o'rganiladi. Ular ayniqsa, san'at va kasb-hunar maktablarida muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.05.2019 yildagi PQ-4312-son qarori.
2. Nishanova, Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya [Matn] : darslik / Z.T. Nishanova va boshq. — Toshkent: « O 'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. - 600 b.
3. G'oziyev.E.G'. Ontogenez psixologiyasi/darslik /.Toshkent:"NIF MSH", 2020, 288 bet.
4. Давлетшин.М.Г., Ш.Дустмуамедова, М.Мавлонов, С.Туйчиева. ЁШ ДАВРЛАРИ ВА ПЕДАГОГИК ПСИХОЛОГИЯ укув методик к,уланма. 2004
5. Выготский, Л.С. Вопросы психологии: Игра и ее роль в психическом развитии ребенка 1966 г.